

LINGVISTIK MULOQOT MADANIYATIDA MADANIY ARXETIPLARNING NAZARIY ASOSLARI

M. Tursunova

Samarqand davlat universiteti tayanch doktoranti

tursunovam89@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada lingvistik muloqot madaniyatining madaniy arxiteplari bilan uzviy bogʻliqligini nazariy asoslari koʻrsatib oʻtilgan. Tadqiqot natijalari shuni koʻrsatadiki, madaniy arxetiplar lingvistik muloqotning chuqur semantik va pragmatik qatlamini tashkil etib, nutqiy xulq-atvorni bevosita boshqaradi.

Kalit soʻzlar: arxetiplar, muloqot madaniyati, nazariy asoslar, axloqiy, semantik, pragmatik.

Zamonaviy tilshunoslikda lingvistik muloqot madaniyati tilning faqat kommunikativ funksiyasi bilan cheklanmay, balki jamiyatning madaniy, axloqiy va ijtimoiy qadriyatlarini ifodalovchi murakkab fenomen sifatida talqin etiladi. Lingvistik muloqot madaniyati shaxsning nutqiy faoliyatida til birliklaridan ijtimoiy-meʼyoriy, pragmatik va madaniy kontekstni hisobga olgan holda foydalanish qobiliyatini anglatadi.

Tadqiqotchilar taʼkidlashicha, muloqot madaniyati til egasining lingvistik kompetensiyasi bilan bir qatorda, uning madaniy xotirasi, mental modeli va kommunikativ tajribasiga ham bevosita bogʻliqdir. Shu bois lingvistik muloqot jarayoni koʻpincha ochiq maʼnodan tashqari, yashirin semantik va ramziy qatlamlarni ham oʻz ichiga oladi. Ushbu qatlamlar madaniy arxetiplar orqali faollashadi.

“Arxetip” tushunchasi dastlab psixologiya doirasida shakllangan boʻlib, K. G. Jung tomonidan kollektiv ong ostining universal obrazlari sifatida izohlangan. Keyinchalik mazkur tushuncha falsafa, madaniyatshunoslik va tilshunoslik fanlariga tatbiq etildi. Lingvistik nuqtayi nazardan madaniy arxetiplar — bu muayyan madaniyat vakillarining ongida tarixiy va ijtimoiy tajriba asosida shakllangan barqaror semantik modellar majmuidir.

Madaniy arxetiplarning lingvistik mohiyati quyidagilarda namoyon boʻladi:

- ular til birliklari orqali bilvosita ifodalanadi;
- nutqiy xulq-atvorni meʼyorlashtiradi;
- baholovchi va aksiologik funksiyani bajaradi.

Masalan, “ota”, “ustoz”, “qahramon”, “donishmand” kabi arxetiplar turli madaniy diskurslarda oʻxshash semantik yadroni saqlagan holda, turlicha pragmatik maʼnolar kasb etadi. Bu holat arxetiplarning til tizimida statik emas, balki dinamik birlik sifatida mavjudligini koʻrsatadi.

Lingvistik muloqot jarayonida madaniy arxetiplar izolyatsiyada emas, balki o‘zaro munosabatda faoliyat ko‘rsatadi. Ushbu o‘zaro harakat jarayoni kommunikativ vaziyat, ijtimoiy rol va diskurs turiga bog‘liq holda amalga oshadi.

Arxetiplarning o‘zaro harakati quyidagi asosiy mexanizmlar orqali yuzaga chiqadi:

Faollashuv mexanizmi. Muayyan kommunikativ vaziyatda shaxs ongida tegishli arxetiplar faollashadi. Masalan, rasmiy muloqotda “hokimiyat” va “mas’uliyat” arxetiplari, norasmiy muloqotda esa “yaqinlik” va “hamkorlik” arxetiplari ustuvor bo‘ladi.

Uyg‘unlashuv mexanizmi. Bir vaqtning o‘zida bir nechta arxetiplar faol bo‘lib, nutqning ohangi va strategiyasini belgilaydi. Bunda arxetiplar bir-birini to‘ldiruvchi semantik tizim hosil qiladi.

Ziddiyat mexanizmi. Madaniy arxetiplar o‘rtasida semantik yoki aksiologik nomuvofiqlik yuzaga kelishi mumkin. Bunday holatlar kommunikativ nosozlik, pragmatik xatolik yoki madaniy konfliktga olib keladi.

Ushbu mexanizmlar lingvistik muloqotning faqat grammatik emas, balki madaniy-psixologik jarayon ekanini ko‘rsatadi.

Lingvistik ong — bu shaxsning til orqali dunyoni idrok etish va konseptualizatsiya qilish tizimidir. Madaniy arxetiplar ushbu ongda barqaror mental strukturalar sifatida shakllanib, nutqiy faoliyat davomida avtomatik tarzda ishga tushadi.

Madaniy arxetiplarning lingvistik ongda asosiy funksiyalari quyidagilardan iborat:

- konseptual tizimni shakllantirish;
- baholovchi munosabatni belgilash;
- kommunikativ strategiyalarni yo‘naltirish.

Natijada, muloqot jarayoni nafaqat axborot almashinuvi, balki madaniy identifikatsiya vositasiga ham aylanadi. Shaxs o‘z nutqi orqali muayyan madaniy arxetiplarni qayta ishlab, ularni ijtimoiy muhitga moslashtiradi.

Mazkur maqolada lingvistik muloqot madaniyatida madaniy arxetiplarning o‘zaro harakat qilishi nazariy jihatdan asoslab berildi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, madaniy arxetiplar lingvistik muloqotning chuqur semantik va pragmatik qatlamini tashkil etib, nutqiy xulq-atvorni bevosita boshqaradi.

Arxetiplarning o‘zaro harakati muloqot samaradorligini belgilovchi muhim omil bo‘lib, ularni hisobga olmasdan kommunikativ jarayonni to‘liq tahlil qilish mumkin emas.

Foydalanilgan ilmiy adabiyotlar:

1. Jung, C. G. The Archetypes and the Collective Unconscious. Princeton

University Press.

2.Hall, E. T. The Silent Language. Anchor Books.

3.Wierzbicka, A. Understanding Cultures through Their Key Words. Oxford University Press.

4.Lakoff, G., Johnson, M. Metaphors We Live By. University of Chicago Press.

5.Караулов Ю. Н. Языковая личность. Москва: Наука.

6.Маслова В. А. Лингвокультурология. Москва: Академия.

7.Van Dijk, T. A. Discourse and Context. Cambridge University Press.